

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Joanna Kurvits

**PARTEISÜSTEEMI KILLUSTATUSE MÕJU
POLIITILISE SÜSTEEMI
RAHULOLUNÄITAJATELE**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Martin Mölder, PhD

Tartu 2019

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

/Joanna Kurvits/

Kaitsmine toimub/kuupäev/ kell/kellaaeg/
...../aadress/ auditooriumis/number/.

Retsensent: /nimi/ (...../teaduskraad/),
..... /amet/

Lühikokkuvõte

Parteisüsteemide mõju üle rahva rahulolule poliitilise süsteemiga on aktiivselt diskusseeritud juba paarikümne aasta taguses kontekstis erinevate riikide näitel. Varasemad tööd aga lahknevad oma teooriate osas – on väidetud, et parteisüsteemi killustatus mõjub rahva rahulolule nii negatiivselt kui positiivselt. Võttes arvesse, et demokraatia on aastakümnetega Euroopas konsolideerunud, demokraatlike riike on juurde tekkinud ning kuna sellele ei paku teised režiimid enam konkurentsi, nagu kommunistlik režiim seda tegi, on uurimistöö eesmärk tänapäevases kontekstis uurida parteisüsteemide mõju rahva rahulolule poliitilise süsteemiga.

Töös analüüsiti regressioonanalüüsi teel parteisüsteemi killustatuse mõju Laakso-Taagepera erakondade tingarvu abil neljale erinevale rahulolunäitajale koos riigi majanduslikku olukorda ja parteisüsteemi iseloomustavate sõltuvate muutujatega. Töö tulemused näitavad, et parteisüsteemi killustatus mõjub rahulolule poliitilise süsteemiga positiivselt. Tulemustest sai järeldada, et rahulolu hinnates võetakse hinnangu aluseks rohkem oma vaadete esindatus parlamendis kui süsteemi tööefektiivsus ning seosed on ebaselgemad, kui rahulolunäitaja on kaugema poliitilise institutsiooni kohta. Rahulolu mõjutab selgelt ka majanduslik heaolu. Parteisüsteemi volatiilsusel ja polariseeritusel rahuloluga seos puudub, kuid nad võivad olla peegeldus rahva rahulolematusest.

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Kirjanduse analüüs.....	7
1.1. Parteisüsteemid.....	8
1.2. Parteisüsteemide killustatus ja erakondade tingarv	8
1.3. Poliitilise süsteemi rahulolunäitajad.....	9
1.4. Parteisüsteemi mõju rahulolunäitajatele.....	10
1.5. Muud rahulolu mõjutavad tegurid	12
1.6. Kirjandusanalüüsi järeldused.....	13
2. Uurimismeetod.....	15
2.1. Hüpoteesid	15
2.2. Metodoloogia.....	16
2.3. Andmed	17
3. Analüüs	19
3.1. Tulemuste kirjeldus	19
3.2. Järeldused	23
Kokkuvõte	25
Kasutatud kirjandus.....	27
Summary	30

Sissejuhatus

Parteisüsteemide teooriad on aidanud mõista riikide poliitilist süsteemi mitmes valdkonnas, seda nii riigi poliitilise stabiilsuse mõõtmisel, parteide kui ka valijate käitumisel ning kampaaniastrateegiate loomisel (Lane & Ersson 2007, 94). Ka rahva rahulolu demokraatiaga on nende hulgas oluline teema. Leitud on, et valitsuse killustatus, st rohkemate parteide esindajate arv valitsuses, mõjutab negatiivselt rahva rahulolu demokraatiaga (Christmann & Torcal 2018, 593). Arend Lijpharti majoritaarsete ja konsensuslike demokraatiate teooria aga toetab vastupidist seost (*Ibid.*, 594). Majoritaarsed demokraatiad, kus parlamendis on ainult kaks olulist erakonda, on eksklusiivsed, võistluslikud ja loosungilikud, kuna võim on kontsentreerunud ühe erakonna kätte ning võistluslik töövorm eeldatavalt ei vasta rahva ootustele (*Ibid.*, 594). Samas on hüpoteesi püstitatud ka teistel alustel. Mitmeparteisüsteemidega parlamentide puhul on häälte ja kohtade proportsionaalsus suurem, mis peaks rahulolu tõstma (*Ibid.*, 593). Seega pole ka täielikult mõistetud, mida elanikud parteisüsteemi juures hindavad – kas parlamendi töötulemusi, oma esindatust parlamendis või hoopis midagi muud.

Parteisüsteemide mõju üle rahva rahulolule on seega aktiivselt diskusseeritud juba paarikümne aasta taguses kontekstis erinevate riikide näitel. Tänapäevaks on lihtsasti kättesaadavad andmed rohkemate riikide kohta, kuid diskussiooni tänapäevases kontekstis pole veel tõstatatud. Võttes arvesse, et demokraatia on aastakümnetega Euroopas konsolideerunud, demokraatlike riike on juurde tekkinud ning kuna sellele ei paku teised režiimid enam konkurentsi nagu kommunistlik režiim seda tegi, tuleks see arutelu taas püstitada. Nüüd saab analüüsida süsteeme olukorras, kus ei ole nõnda suuri parteisüsteemi väliseid mõjutajaid.

Töö eesmärk on uurida, kuidas parteisüsteemide killustatus mõjub rahva poliitilisele rahulolule. Selle juures peab ka välja selgitama, ega valitud muutujate vahel ei esine mõnda teist tugevat seost, mis analüüsi tulemusi võiks mõjutada. Eesmärgi täitmiseks tuleb luua ülevaade varasemast kirjandusest, mis käsitleb parteisüsteemide killustatust, kuidas on neid näitajaid seostatud parlamendi toimimise ja rahva rahuloluga ning mida antud seos võib üldse seletada. Seejärel tuleb läbi viia empiiriline analüüs, et selgitada välja, kas kahe nähtuse vahel on oluline seos. Lõpuks tuleb tulemusi analüüsida parteisüsteemide teooriate valguses – milliseid seletusi analüüsile annavad

parteisüsteemide teooriad ning seejärel teha järeldused, mida analüüsi tulemused kirjeldavad.

Uurimistöö eesmärgi täitmiseks viiakse läbi regressioonanalüüsid, kus sõltumatuteks muutujateks on ühe riigi sama aasta erakondade tingarv, kontrollnäitajatenäitajateks sisemajanduse koguprodukt (SKP) elaniku kohta, keskmine viimaste aastate töötuse määr ning parteisüsteemi volatiilsus ja polariseeritus. Parteisüsteemide killustatust mõõdetakse Laakso-Taagepera tingarvu abil, mis tähistab erakondade arvu, kellel on samaväärne killustav mõju poliitilisele süsteemile, kui nad oleksid hüpoteetiliselt võrdse suurusega (Laakso & Taagepera 1979, 4). Parteisüsteemide killustatust saab pidada parteisüsteeme defineerivaks tunnuseks, kuna parteisüsteem tähendabki muustrilist vastastikust toimet süsteemi defineerivate või oluliste parteide vahel ning kuna erinevaid parteisüsteeme on eristatud peamiselt tingarvu kaudu (Nwokora & Pelizzo 2017, 103). Ainult tingarvu ja rahulolunäitajatega regressioonanalüüsi tehes ei saa aga kindel olla, et muutujate vahel on otsene mõju, selleks on mudelisse kaasatud kontrollnäitajatenäitajateks ka teisi muutujaid.

Sõltuvateks muutujateks on neli poliitilise süsteemi rahuloluindikaatorit: rahva rahulolu demokraatiaga, valitsuse toimimisega ning usaldus riigi parteide ja parlamendi vastu. Rahulolu ja usalduse indikaatoreid on mitu, et vältida olukorda, et analüüsi tulemused on nõrgad indikaatori umbmäärasuse tõttu. Lisaks on alust uskuda, et elanikud ei hinda otseselt valitsuse või parlamendi töötulemuste järgi, seega võivad hinnangud kanduda ka teistesse institutsioonidesse (Weil 1989, 699). Tingarvude saamiseks kasutatakse ParlGov andmebaasi, SKP ja töötuse näitajate jaoks Maailmapanga andmebaasi. Rahulolu ja usalduse statistika saamiseks on kasutatud Euroopa Sotsiaaluuringute (ESS) andmebaasi. Juhtumid on valitud riikidest, mille kohta on ESS andmebaasis andmeid – selleks on 32 riiki erinevatel aastatel.

1. Kirjanduse analüüs

Demokraatlike süsteemide olulisimaks elemendiks peetakse valimisi ja poliitilisi erakondi (Belanger & Nadeau 2005, 122; Anderson 1998, 572; Aarts & Thomassen 2008, 5; Miller & Listhaug 1990, 357). Parteid on peamine esinduslik ühendus kodanike ja valitsuse vahel, peamine institutsioon, kuhu koonduvad kodanike huvid ja sisend ning demokraatliku valitsemist legitimeeriv institutsioon (Belanger & Nadeau 2005, 122; Anderson 1998, 572; Miller & Listhaug 1990, 357). Ausaid ja võrdseid valimisi peetakse demokraatia nurgakiviks ja need on peamine viis, kuidas kodanikud oma võimu teostavad ja valitsust selle tegude eest vastutavana hoiavad (Belanger & Nadeau 2005, 122). Igasugune rahulolematus nii parteide kui nendest moodustatud valitsuse ja parlamendi tööga kui ka demokraatia endaga seega näitab, et demokraatia riigis ei toimi nii, nagu rahvas ootab, mis omakorda võib langetada nii valimistel osalust kui radikaalsete valitsusvastaste parteide võimuletulekut ja riigis demokraatia toimimise kahtluse alla seada (*Ibid.*). Igasugune usaldamatus ja rahulolematus poliitiliste institutsioonide vastu võib lõpuks kanduda üle tervele poliitilisele režiimile (Miller & Listhaug 1990, 357). Poliitilise usalduse langus on puudutanud viimastel aastakümnetel aga enamikke demokraatlikke riike (Belanger & Nadeau 2005, 122). Seepärast on pidevalt olnud fookuses poliitilise süsteemi, eriti demokraatlike süsteemide, rahulolu mõjutajate uurimine.

Parteisüsteemi killustatuse mõju rahva rahulolule on ka varem mõõdetud. Frederick D. Weil (1989, 699) on kuue riigi näitel leidnud, et rahva demokraatia toetusele ei avalda mõju mitte riigi toimimine, vaid pigem parteisüsteemi killustatus. Mida suurem on killustatus, seda väiksem on rahulolu demokraatiaga (Weil 1989, 699). Miller ja Listhaug (1990, 357) on saanud aga vastupidised tulemused Norra, Rootsi ja USA näitel. Norras 1964-86 perioodil parteisüsteemi killustatuse suurenemise järel rahulolematus vähenes, kuna tekkisid uued parteid, kes pakkusid rahulolematutele esindatust (Miller & Listhaug 1990, 357). Christopher J. Anderson (1998, 586) uuris sama trendi 19 riigi näitel ning leidis, et rahulolu ja killustatuse vahel on positiivne seos.

Selle töö kontekstis on tähelepanu parteisüsteemidel, mis eeskätt defineerivad poliitilist süsteemi parlamendi koosseisu kaudu – kas leidub mustreid, mis võivad öelda, milline parteide kooslus parlamendis sobib kodanikele kõige paremini ning millised on nende

mustrite tagamaad? Kirjanduse analüüs algab oluliste terminite defineerimisega – mis on parteisüsteem, erakondade killustatus ja sellega seostuv tingarv ning mida hõlmab endas poliitilise süsteemi usaldus ja rahulolu? Sellele järgneb ülevaade nende terminite omavahelistest seostest ning ülevaade eelnevatest uurimustest, mis on selgitanud poliitilise usalduse/rahulolu ja parteisüsteemide seost.

1.1. Parteisüsteemid

Poliitilise süsteemiga rahulolu käsitletud tööd lähtuvad sageli parteisüsteemide teooriatest. Nagu mainitud, parteid ja nende töö on demokraatliku riigijuhtimise keskmeks. Klassikalisel Lipset-Rokkan lähenemise järgi on parteisüsteem võtmelüli sotsiaalsete lõhede ja valitsuse, ühiskonna ja riigi vahel (Lane & Ersson 2007, 94). Parteisüsteemid peegeldavad ühiskonda ja seavad paika poliitilise süsteemi, riigi ja demokraatia stabiilsus sõltub parteisüsteemi toimimisest ning sellest, kuidas süsteem suudab külmutada sotsiaalseid lõhesid, mis ühiskonnas eksisteerivad (*Ibid.*).

Parteisüsteem on kogum parteidest (või ainult kõige olulisematest parteidest) ja samade parteide muustriline üksteisega suhestumine (Mainwaring *et al* 2005, 205; Nworo & Pelizzo 2017, 103). Parteisüsteemi tingimusteks on, et süsteemis peab olema vähemalt kaks parteid; süsteemis on regulaarsus valimistoetuse jagamise reeglites ning parteid püsivad süsteemis pikemat aega ehk nad on institutsionaliseerunud (Mainwaring *et al* 2005, 205). Giovanni Sartori, parteisüsteemide raamistiku looja, tõi välja kaks parteisüsteemi omadust – oluliste erakondade arv süsteemis ehk süsteemi killustatus, ja ideoloogiline polariseeritus (*Ibid.*, 206). Hilisemalt on välja toodud ka kolmandat olulist omadust – institutsionaliseeritust –, mis iseloomustab, kui püsivad on süsteemis olulisimad erakonnad, mida saab mõõta volatiilsuse abil ning kui etteaimatavad on nende käitumismustrid (*Ibid.*). Sartori käsitluse põhjal on seitse peamist tüüpi, kuidas parteid süsteemis üksteisega suhestuvad: ühepartei-, hegemooniline, predominantne ja kahepartei-, mõõdukas pluralistlik, polariseeritud pluralistlik ja atomiseeritud süsteem (Nworo & Pelizzo 2017, 103). Süsteemid jagunevad oluliste erakondade arvu ehk killustatuse, ja ideoloogilise polariseerituse põhjal (*Ibid.*).

1.2. Parteisüsteemide killustatus ja erakondade tingarv

Uurimistöö keskendub parteisüsteemide killustatusele. Oluliste erakondade arvu arvutamise enimtunnustatud mudeliks peetakse Laakso-Taagepera erakondade tingarvu,

mis võtab parlamendi erakondade arvutamisel arvesse parteisaadikute arvu parlamendis (Wardt 2017, 45). Tingarv tähistab erakondade arvu, kellel on samaväärne killustav mõju poliitilisele süsteemile, kui nad oleksid hüpoteetiliselt võrdse suurusega (Laakso & Taagepera 1979, 4). See tähendab, et tingarv kattuks reaalse erakondade arvuga parlamendis ainult juhul, kui kõikidel erakondadel sama palju kohti parlamendis või samasugune hääle osakaal, olenevalt millest arvutamisel lähtutakse (Wardt 2017, 45). Kui näiteks aga ühel parteil on parlamendis tugev enamus, oleks tingarv veidi suurem kui 1.

1.3. Poliitilise süsteemi rahulolunäitajad

Poliitilist usaldust defineeritakse valitsusele tehtud üldise hinnanguna, mis põhineb kodanike valitsuse tööle ja efektiivsusele esitatud normatiivsetel ootustel (Belanger & Nadeau 2005, 122). Usaldus tähendab uskumust, et poliitiline süsteem suudab reageerida probleemidele ja teeb õigeid otsuseid isegi siis, kui keegi pidevalt nende tegevust ei jälgi (Hooghe *et al.* 2011, 248). Seda võib võtta valitsuse reaalsele tööle antud hinnangu ning kodanike eelduste kattumise võrdlusena (Belanger & Nadeau 2005, 122). Usalduse vähenemine seega tähendab ideaalide ja reaalsuse lõhe suurenemist (*Ibid.*). Parteid on aga peamine esinduslik lüli kodanike ja valitsuse vahel ning kuna parlamendi valimistulemused määravad ära ka võimalikud kombinatsioonid valitsuse moodustamiseks, on valimistulemused ja valitsuse töö omavahel seotud (*Ibid.*, 121). Kodanike valitsuse tööga rahulolematuse avaldub sageli nii valimisaktiivsuse ja poliitilise aktiivsuse vähenemises kui ka protestide ja äärmuslike valitsusevastaste parteide esilekerkimises (*Ibid.*, 121-122).

Ka Joseph Schumpeteri selgitus demokraatia toimimisest jõuab sarnaste järeldusteni. Schumpeteri demokraatliku kriisi teoorias seisneb poliitiline toetus demokraatias riiklike teenuste osutamise efektiivsuses (Weil 1989, 682). Demokraatia on erakondade valimisvõitlus, kus võistlejad pakuvad ennast riigi valitsejatena ja annavad lubadusi, kuidas nad võidu korral valitseksid (*Ibid.*). Valitsusliit võib lubada rahvale valimistel ainult seda, mida on võimeline saavutama, kuna võidu puhul hinnatakse valitsuse tööd selle põhjal, kas nad on suutnud oma lubadusi täita, vastasel juhul nende toetus langeb (*Ibid.*). Teooria kriitikud on toonud välja, et valitsuse töö pole ainus poliitilise rahulolematuse allikas (*Ibid.*, 683). Kodanike rahulolematuse võib ka kasvada, kui

opositsioon ei reageeri piisavalt või kui koalitsiooniparteid ei esinda hääletajate eelistusi (*Ibid.*). See tähendab, et parteisüsteemi enda toimimine mõjutab ka rahva rahulolu olenemata valitsuse tööst.

Poliitilise süsteemi toetust on selgitatud ka kahe erineva dimensiooni – poliitilise tõhususe ja valitsuse usalduse – alusel (Miller & Listhaug 1990, 358). Tõhusus seostub sisendifunktsiooniga – kodanikud on rahul, kui tunnevad, et nende poliitilisel tegevusel on mõju poliitilistele protsessidele (*Ibid.*). Valitsuse usaldus on aga väljundipõhine, selle kirjeldus kattub eelnevalt välja toodud usalduse definitsioonidega (*Ibid.*).

Enim kasutatud konkreetne rahulolunäitaja poliitilise süsteemi toetuse mõõtmiseks on demokraatiaga rahulolu (Quantara & Martini 2016, 165). Stabiilne demokraatia nõuab kodanikke, kes usuvad demokraatia põhimõttesse, seega on demokraatiaga rahulolu ülioluline demokraatia püsimiseks, eriti noore demokraatliku režiimi puhul (Linde & Ekman 2003, 392). Demokraatiaga rahulolu tõlgendatakse mitmeti, näiteks kui aktsepteerivat hinnangut poliitilise režiimi toimimisele või kui hinnangut, kas süsteem on kodanike arvates piisavalt nende seisukohtadele reageeriv (Blais *et al.* 2017, 86; Quantara & Martini 2016, 165). Indikaatorisse tasub kohati kriitiliselt suhtuda, kuna see on konteksti osas tundlik (Linde & Ekman 2003, 396). Näiteks sõltuvalt sellest, kas üldiselt peab riigi rahvas demokraatiat lihtsalt parimaks riigivormiks, mis praegu on võimalik või usutakse tõeliselt selle väärtustesse (*Ibid.*, 395-396).

1.4. Parteisüsteemi mõju rahulolunäitajatele

Parteisüsteemi mõju režiimi rahulolunäitajatele on ka varasemalt uuritud ning kirjandus jaguneb laias laastus kolmeks. Esimese käsitluse järgi mõjub parteisüsteemi killustatus rahulolunäitajatele negatiivselt, kuna killustatud süsteemid toimivad vähem efektiivsemalt. Käsitlusele kaks peamist alusepanijat on Maurice Duverger ja Giovanni Sartori (Lane & Ersson 2007, 94). Duverger, kes eristas kahe- ja mitmeparteisüsteeme selgitas, et parteisüsteemides, mis kalduvad killustatuse poole, tekib poliitiline ebastabiilsus soodsamalt (*Ibid.*). Giovanni Sartori polariseeritud pluralismi mudeli põhjal on väidetud, et ebastabiilsus tekib eriti killustatud süsteemides, kus valitseb suurim partei (kuid mitte enamuspartei) koos teiste väiksematega ebastabiilses koalitsioonis (Weil 1989, 684). Tavaliselt on süsteemis ka ekstremistlik või süsteemivastane erakond, kes kokkulepetele jõudmist segab (*Ibid.*). See võib viia süsteemi stagnatsiooni ja

korruptsioonini keskses juhtimises, frustratsiooni ja radikaliseerumiseni perifeeriaaladel ning valitsuskoalitsioonide ebastabiilsuseni (*Ibid.*). Samuti väidetakse, et killustatus ohustab süsteemi poliitilist toetust, kuna valijatel ei ole selgeid valikuid, koalitsioonid on ebastabiilsed ning valijate vaated on harvad esindatud (*Ibid.*). Sartori seevastu on rõhutanud, et ebastabiilsus tekib vaid polariseeritud mitmeparteisüsteemides (Lane & Ersson 2007, 94). Sartori ja Duvergeri käsitlused on aga loodud ajastul, mil kommunism oli veel Euroopa riikides levinud ideoloogia ning demokraatlikud süsteemid polnud nõnda stabiilsed (*Ibid.*). Seega ei ole tänapäeva riikide poliitika enam nõnda polariseerunud ja selgitus kehtib vaid eriti killustatud parteisüsteemide puhul (*Ibid.*). Pablo Christmann ja Mariano Torcal on uurinud teemat just hiljuti. Christmanni ja Torcali (2018, 593) töö eesmärk on uurida, kuidas erinevad institutsionaalsed tegurid mõjutavad kodanike rahulolu demokraatiaga. Töös leitakse, et kõrgelt killustatud parteisüsteemides on madalam rahulolu demokraatiaga kui kontsentreerunud süsteemides (*Ibid.*, 607). Suureneva killustatuse tulemusel langeb aja jooksul ka rahulolu demokraatiaga (*Ibid.*).

Teine käsitlus vaidleb esimesele otseselt vastu – parteisüsteemi killustatus mõjutab süsteemi toimimist nii, et see mõjub rahulolunäitajatele positiivselt (Andersson & Guillory 1997). Käsitluse aluseks on Arend Lijpharti eristus konsensuslike ja majoritaarsete parteisüsteemide vahel (Christmann & Torcal 2018, 594). Konsensuslikud demokraatiad, kus erakondi on palju, peavad parteisüsteemi ülesehituse tõttu oma otsustes saavutama osapoolte vahel enamuse, seega on need süsteemid oma tööloomult kaasavad ning läbirääkimistele ja kompromissidele avatud (*Ibid.*). Majoritaarsetes demokraatides, kus süsteemis on üks suur enamuspartei, on võim kontsentreerunud ning süsteem toimib eksklusiivse, võistlusliku ja vastandlikuna (*Ibid.*). Samas peetakse ka silmas, et väga killustunud süsteemid pärsivad valitsuse toimimist ning seetõttu võivad rahulolu demokraatiaga langetada (Quantara & Martini 2016, 165). Rahulolu aluseks on seega taaskord poliitilise protsessi toimimine ning kas valijate soovid väljenduvad valitsuse tegevustes (*Ibid.*).

Kolmanda käsitluse järgi on killustatuse ja rahulolunäitajate vahel positiivne suhe, kuna mida rohkem parteisid saab parlamenti, seda suurem on tõenäosus, et kodanike huvid ja vaated on esindatud. Selle selgituse alusel sõltub suhtumine demokraatiasse rohkem sellest, kas poliitiline süsteem annab valijale valiku ja vastab tema valikutele kui sellest, mida demokraatlik valitsemine kodanikule on andnud (Weil 1989, 699). Poliitiline

usaldus, indikaator, mille Weil eristas demokraatia usaldusest, sõltub aga nii riigi toimimisest endast kui ka süsteemi struktuuridest (*Ibid.*).

Artur H. Miller ja Ola Listhaug on 1990. aastal uurinud 1964-86 aasta Norra, USA ja Rootsi näitel, kuidas parteisüsteemi struktuur ja paindumus mõjutavad kodanike usaldust poliitilise süsteemi vastu (Miller & Listhaug 1990, 357). Autorid leidsid, et ei kahepartei-ega mitmeparteisüsteemid pole immuunsed režiimi usalduse langemise vastu, kuid paindlikumad mitmeparteisüsteemid suudavad paremini oma toetust hoida, kuna tõenäoliselt tekkivad protestiparteid annavad kodanikele võimaluse oma rahulolematust valimistel väljendada selle asemel, et süsteemis heituda (*Ibid.*, 365).

Sama teemat on uurinud Christopher J. Anderson 1990. aastate lõpus (Anderson 1998). Anderson uuris, kuidas mõjutab kodanike hinnanguid demokraatiale nii üksikute parteide kui parteisüsteemi toimimine (*Ibid.*, 572). Analüüs näitas, et suurema Laakso-Taagepera tingarvuga parteisüsteemidega riikides on rahulolu demokraatiaga suurem (*Ibid.*, 586). Sellest järeldas Anderson, et demokraatiaga rahulolu on suurem süsteemides, kus parteisüsteem pakub vaateid, mis on kooskõlas “valimisturuga” (*Ibid.*). Järeldus põhineb samuti loogikal, et kui parteisüsteemis on rohkem parteisid, siis on valijal suurem tõenäosus leida erakond, kes tema vaadetele vastab (*Ibid.*). See tähendab, et valijad hindavad rahulolu selle järgi, kas nende huvid on esindatud parlamendis. Demokraatiaga rahulolu aga seletasid paremini valimissüsteem kui süsteemi toimimine (*Ibid.*, 587) Siiski jääb selgusetuks, mis rahulolu demokraatiaga mõjutab – kas rahulolu suurendab see, kui kodanikel on päriselt valikut valimistel või kui valitud partei ka parlamendis esindatud on.

1.5. Muud rahulolu mõjutavad tegurid

Riigi valimissüsteem ja valimiste tulemused mängivad samuti rahulolu osas rolli. Riigid, kus on suurem elektoraalne proportsionaalsus, on kodanikud demokraatia toimimisega rohkem rahul (Christmann & Torcal 2018, 607). Christmann ja Torcal (2018, 608) on oma artiklis tõestanud, et valijad, kelle valitud partei sai vähem kohti kui sellele vastav valimistulemus, on demokraatia toimimisega vähem rahul. Rahulolu määr on suurem, kui nad valivad valimised võitnud partei poolt, mitte mõne väiksema koalitsioonipartei poolt. Samuti mõjub valitud partei võit vähemal määral rahulolule positiivselt kõrgelt killustatud parteisüsteemides, kuid valimiste kaotuse puhul on negatiivne mõju jällegi

suurem (*Ibid.*, 608). Sarnased tulemused on saadud ka André Blais *et al* 2017. aastal avaldatud artiklis (Blais *et al* 2017). Lisaks on toodud välja, et ka parteisüsteemi volatiilsus mõjub rahulolule negatiivselt, kuna toob kaasa uued poliitikad ja see omakorda ebastabiilse parteisüsteemi (Lane & Ersson 2007, 95; Andersson 1998, 587). Samas võib pidada kõrget volatiilsust ennast ka rahulolematuse indikaatoriks ehk volatiilsus tõuseb varasemalt ühiskonnas tekkinud rahulolematuse tõttu.

Kuid kuna rahulolu demokraatiaga kõigub riigis aastast aastasse, ei saa pidada institutsioonilisi tegureid, mis püsivad üsna stabiilsena, rahulolu peamiseks mõjutajaks. Ka majanduslikud näitajad mõjutavad valijate suhtumist poliitilisse süsteemi. Näiteks majanduslangus võib mõjutada valimistulemusi, vähendades toetust valitsusparteidele või kriisis suurendada äärmuslike parteide toetust (Quantara & Martini 2016, 164). Tõestatud on ka majanduslike faktorite nagu töötuse määr, majanduskasv ja inflatsioon mõju demokraatiaga rahulolule (Quantara & Martini 2016, 170; Wagner *et al.* 2009, 37).

1.6. Kirjandusanalüüsi järeldused

Parteisüsteemide killustatuse ja poliitilise rahulolu seost on uuritud erinevas mahus, erinevatel aegadel ning erinevate riikide põhjal. Nii tööde uurimismeetodid kui muutujad mudelites on samuti väga erinevad. Uurimuste valimid on üsna väiksed, kuna parteisüsteem on piisavalt stabiilne indikaator ning rahuloluküsitlusi nõnda laias mahus viiakse läbi vähe. Seega saab teha vaid riikidevahelist läbilõikelist võrdlust, kuid mitte riigisiselt ja longitudinaalselt. Kõik see tingib tulemuste erisuse.

Teema eelnevas käsitluses on lahketud kõige enim just rahulolu indikaatorite ja nende definitsioonide osas. Esiteks käsitletakse rahulolu erinevate indikaatorite abil – kord demokraatiaga rahulolu, kord usaldus poliitiliste institutsioonide vastu. Samas puudub aga ühtne arusaam, mida konkreetset rahuloluindikaatorid mõõdavad – kas poliitilistele ootustele vastamist või lihtsalt ideede esindatust. Sellest tekivad peamised lahkkelid käsitlustes. Iseenesest on ka keeruline kontrollida, mida indikaatorid mõõdavad, kuna raske on kontrollida, kas kõik küsitlused hindavad oma rahulolu nii, nagu eeldatakse. Selgust võib aidata luua erinevate rahulolunäitajate paralleelne analüüsimine. Teiseks on tihti uuringutesse kaasatud ka demokraatlike süsteeme, mis pole uuritud ajahetkes veel konsolideerunud või kus majandus ei ole olnud piisaval heal järjel. See aga võib kaasata andmetesse liialt palju äärmuslikke juhtumeid, mis väikse valimi puhul võivad oluliselt

tulemusi mõjutada. Seega tasub uurida eelkõige 21. sajandi Euroopa riike, et täpsemad tulemused saata. Lisaks tuleb arvestada ka parteisüsteemi volatiilsuse ja polariseeritusega, et mudeli usaldusväärsust tõsta, kuna need mõjutavad nii parteisüsteemi killustatust kui rahulolunäitajaid.

Kolmandaks on vähe mudeleid, kus mõju rahulolule on mõõdetud parteisüsteemi ja majanduslike muutujatega koos. Mõlemate muutujate ühte mudelisse panemine aga aitaks paremini analüüsida parteisüsteemi mõju. Sel juhul on arvestatud ka lühiajaliste muutustega riigis, mis inimeste hoiakuid poliitilisele süsteemile võivad muuta ning analüüsida tingarvu ja majandusliku seisuga omavahelisi seoseid.

Viimaks, kuna on jäänud selgusetuks, mille alusel küsitletud rahulolu hindavad, ei ole eristatav ka parteisüsteemi ja valimistulemuste proportsionaalsuse mõju. Andersoni (1998) tulemustest võib järeldada, et rahulolu tõusu seletab paremini sobiva valiku olemasolu. Mõlemal puhul, nii valimiste kui ka parteisüsteemi puhul, toimib sama loogika – mida proportsionaalsem on valimissüsteem või mida suurem parteisüsteem, seda suurem on tõenäosus, et on olemas partei, mis valija vaadetele ja seisukohtadele vastab. Ootuste vastavus reaalsusega on aga süsteemi rahulolu ja usalduse definitsioon. Seega ei saa täienisti kontrollida, kas rahulolu tingib valimissüsteem või parteisüsteem.

Seega parteisüsteemi mõju poliitilise süsteemi rahulolunäitajatele uurides tuleks paralleelselt analüüsida erinevaid rahulolunäitajaid, uurida konsolideerunud ning majanduslikult stabiilseid süsteeme ning kaasata mudelisse majanduse ja parteisüsteemi näitajaid, et äärmuslikke juhtumeid tasandada. Täie selguse saamiseks tuleb paralleelselt ka analüüsida, milline on majandus- ja parteisüsteemi näitajate mõju erinevatele rahuloluindikaatoritele, et mõista, mille alusel vastanud enamasti rahulolu hindavad iga erineva indikaatori puhul.

2. Uurimismeetod

Uurimistöö hüpoteeside ja uurimismeetodi formuleerimiseks on tuginetud varasemale kirjandusele ja selle analüüsile. Peatükis on esmalt arutletud varasemate käsitluste üle ning selle põhjal sõnastatud töö hüpoteesid. Seejärel on kirjeldatud uurimismeetodit ja kasutatud andmeid.

2.1. Hüpoteesid

Parteisüsteemi killustatuse mõju poliitilise süsteemi rahulolunäitajatele selgitab paremini positiivne seos. Seda esiteks, kuna negatiivse seose teooria seab aluseks ja rahulolu definitsiooniks vaid süsteemi toimimise, positiivne seos on selgitatav nii süsteemi toimimise kui ka “valimisturule” vastamisega ja valikute rohkusega. Võib eeldada, et rahulolu ei hinnata ainult ühe tingimuse järgi, seega on kindlam tugineda hüpoteesile, mis selgitab seost mitmel viisil. Killustatus tõenäoliselt ei ole ainus või peamine rahulolu mõjutav tegur.

Uurimistöö peamine hüpotees on järgmine:

H1: Mida kõrgem on parteisüsteemi killustatus, seda suurem on rahva rahulolu poliitilise süsteemiga.

Parteisüsteemide kooslus aga tõenäoliselt mõjutab erinevaid rahulolunäitajaid erinevalt. Antud töös analüüsitakse nelja rahulolunäitajat: rahulolu demokraatia toimimisega, rahulolu valitsuse tööga, parteide usaldus ning parlamendi usaldus. Kuigi seos näitajate ja parteisüsteemi killustatuse vahel peaks olema kõigil positiivne, võivad mõned seosed olla tugevamad kui teised.

Võrreldes parteide ja parlamentide usaldust võib eeldada, et parteide usalduse ja parteisüsteemi vahel on seos tugevam kui parlamendi usaldusega, kuna parteid on esmane esinduslik lüli kodanike ja parlamendi vahel ning rahulolu hinnatakse valikute rohkuse ja valimistulemuste põhjal (Belanger & Nadeau 2005, Christmann & Torcal 2018). Sellest võib ka järeldada, et valitsus on kodanike jaoks veel kaugem poliitiline institutsioon ning seega parteisüsteemi suuruse seos valitsuse tööga on kõige väiksem. Küll aga võib valitsuse tööga rahulolu olla tugevamas seoses majanduslike näitajatega.

Kuigi rahulolul demokraatiaga on ka tugev seos valimisturule vastamisega on seda enim ka käsitletud kui üldist hinnangut režiimi toimimisele ja tööle (Blais *et al.* 2017; Quantara & Martini 2016). Seega demokraatia näitaja puhul eeldatavalt hinnatakse eelkõige rahulolu oma ideede esindatuse põhjal, kuid seos on nõrgem kui parteide usalduse puhul, kuna indikaatoriga on vastajal rohkem ruumi tõlgenduseks. Ükskõik, kuidas käsitletud indikaatorit ei tõlgendaks, peaks ikkagi olema demokraatia näitaja ja parteisüsteemi suuruse vahel positiivne seos ning seos peaaegu sama tugev, kui parteide usaldusega. Seega uurimuse teine hüpotees on:

H2: Parteisüsteemi killustatuse mõju poliitilise rahulolule on tugevaim näitajate puhul, mis hindavad rahulolu parteide toimimise tasandil.

Viimaks võib järeldada, et seos pole päris lineaarne, kuna eriti killustunud parteisüsteemide puhul võib parteide rohkus olulisemalt tööefektiivsust pärssida, mis võib hakata tõesti mõjuma rahva rahulolule. Eriti killustunud parteisüsteemiks saab Sartori näitel lugeda süsteemi, mille tingarv on üle 8 (Nworoka & Pelizzo 2017, 104). Paraku pole tänapäeval piisavalt näiteid taolistest parteisüsteemidest, et hüpoteesi tõestada.

Parteisüsteemi killustatuse mõju kontrollimiseks võib küll piisata vaid killustatuse ja ühe rahulolunäitaja seose uurimisest, kuid selle seose mõistmiseks on vaja sügavamalt analüüsi. Kirjanduse analüüsist järeldub, et ei leidu üksmeelt, mille alusel kodanikud rahulolu poliitilise süsteemiga hindavad või milline on ikkagi seos parteisüsteemi killustatuse ja rahulolunäitajate vahel. Ühtki lähenemist ei saa päriselt vääraks pidada, mõju täielikuks mõistmiseks peab kõigi suuremate teooriatega arvestama. Töös on analüüsiks seega võetud mitu erinevat rahulolunäitajat, et lähemalt mõista, mille põhjal poliitilist rahulolu hinnatakse.

2.2. Metodoloogia

Hüpoteeside tõestamiseks ning näitajate omavaheliseks võrdlemiseks on sobivaim regressioonanalüüs - kõik näitajad on mõõdetud pideval skaalal ja eeldatavad seosed on lineaarsed. Mitmese regressioonanalüüsi puhul saame mudelisse lisada erinevaid näitajaid, et seost seletusvõimelisemaks muuta. Analüüsis on teostatud eraldi regressioonid iga rahulolunäitajaga. Iga rahulolunäitajaga on viidud omakorda läbi eraldi

analüüs ainult erakondade tingarvuga, seejärel SKP-ga inimese kohta ja töötuse määraga, siis parteisüsteemi volatiilsuse ja polariseeritusega ning lõpuks kõigi sõltumatute muutujatega.

Majandusnäitajad ja parteisüsteemi stabiilsust ja institutsionaliseeritust kirjeldavad tegurid on mudelisse lisatud kontrollnäitajatena. Riigi majanduslik olukord on seoses inimeste heaoluga, seega saab eeldada, et see peegeldub ka poliitilise süsteemi rahuloluhinnangutes. Samuti võivad majanduslikku olukorda arvestamata olla tulemused mõjutatud näiteks majanduslikest kriisidest. Lisaks saab nii luua mudeli, mis käsitleb nii lühiajalisi tegureid, mille põhjal hinnatakse poliitilise süsteemi efektiivsust kui ka pikaajalisemat valimisturule vastamist. Selleks on valitud mudelisse majandusliku olukorra näitajateks SKP inimese kohta ning töötuse määr. SKP on mudelites logaritmitud, kuna võib eeldada, et mida kõrgem on SKP inimese kohta, seda väiksemaks jääb selle positiivne mõju rahulolule. Töötuse määr on lisatud mudelisse, kuna on samamoodi majandusliku olukorra näidik, mis on otseselt seotud inimeste majandusliku heaoluga.

Parteisüsteemi näitajad on kaasatud mudelisse, kuna on leitud, et nendel on samuti mõju rahulolule, kuigi negatiivne. Samuti võivad need selgitada äärmuslikke juhtumeid, mis tulenevad poliitilistest ja majanduslikest kriisidest, kuna kõrge volatiilsus ja polariseeritus võivad olla ka rahulolematuse väljendamis näitavad indikaatorid, mitte ise olla rahulolu languse mõjutegurid.

2.3. Andmed

Parteisüsteemi killustatust on mõõdetud Laakso-Taagepera tingarvu abil. Rahva rahulolu poliitilise süsteemiga mõõtmiseks on kasutatud andmeid Euroopa Sotsiaaluuringu (European Social Survey – ESS) andmebaasist. Analüüsis on võrreldud nelja rahulolu indikaatorit – parteide usaldus, parlamendi usaldus, rahulolu valitsuse tööga ja rahulolu demokraatia toimimisega. Uuringus oli nende küsimuste puhul antud inimesele valik määrata skaalal 0-10, mil määral nad parlamenti ja poliitilisi erakondi usaldavad (ESS 2016, 9). Valitsusega rahulolu puhul küsiti, “kui rahul oled sellega, kuidas valitsus oma tööd teeb?” ning demokraatia toimimise puhul “kui rahul oled sellega, kuidas demokraatia sinu riigis toimib?” (*Ibid.*, 12). Tulemused on ESS-is esitatud protsentuaalselt – mitu protsenti küsitlevatest vastas riigis igale skaala numbrile.

Analüüsiks on skaala konverteeritud vahemikku 1-11 ning seejärel on arvutatud tulemuste aritmeetiline keskmine.

Kontrollnäitajateks on lisatud mudelisse majanduslike näitajatenä sama aasta SKP inimese kohta ning viimase kolme aasta keskmise töötuse määra, mille andmed on saadud Maailmapanga andmebaasist. SKP inimese kohta on jagatud 1000-ga, et muuta mõjukordajad tõlgendavamaks ning, arvestades kahaneva piirkasulikkuse seaduse kehtimist, on SKP inimese kohta logaritmitud. Töötuse määra puhul on võetud kolme aasta keskmine selleks, et tasandada liiga kõrgeid või madalamaid juhtumeid.

Parteisüsteemi iseloomustavate indikaatoritena on töös kasutatud Fernando Casal Bertoa parteisüsteemi volatiilsuse ja polariseerituse indeksite andmeid (Casal Bertoa 2016). Parteisüsteemi polariseerituse indeks näitab süsteemis olevate parteide ideoloogilist lähedust (Casal Bertoa 2016a). Indeks tähistab häälte osakaalu, mida saavutasid kehtiva poliitilise süsteemi ja valitsuse vastased parteid (*Ibid.*). Volatiilsust on defineeritud kui parteisüsteemi koosluse muutust, mis tuleneb valijate häälte liikumisest ühelt parteilt teisele kahtede valimiste võrdluses (Casal Bertoa 2016b). Kõik kasutatud muutujad on mõõdetud pidevas skaalas.

Juhtumiteks on võetud 31 Euroopa riiki (Albaania, Austria, Belgia, Küpros, Tšehhi, Taani, Eesti, Soome, Prantsusmaa, Saksamaa, Kreeka, Ungari, Island, Iirimaa, Iisrael, Itaalia, Läti, Leedu, Luksemburg, Holland, Norra, Poola, Portugal, Rumeenia, Slovakkia, Sloveenia, Hispaania, Rootsi, Šveits, Türgi, Ühendkuningriigid) vahemikus 2002-2016. Juhtumite puhul on valitud esmalt kõige hilisem kättesaadav aasta. Seejärel on lisatud riikide puhul aasta, kui tingarv erineb vähemalt ühe võrra. Kokku on analüüsis 43 juhtumit. Mõne juhtumi puhul puuduvad teatud analüüsis olevad indikaatorid, mistõttu analüüsisides sai kasutada vähem juhtumeid.

Autor on teadlik, et ühest riigist mitu juhtumit võttes on erinevad juhtumid omavahel seoses ning mudelites juhtumite arv varieerub ning, et mõjutavad analüüsi tulemuste usaldatavust. Neid asjaolusid arvestades väheneb juhtumite arv 30-ni, mis on selgelt väike valim taoliseks analüüsiks. Töö käigus sai tehtud ka analüüsid nende 30 juhtumiga ning tulemused ei erinenud tugevalt, järeldused kehtisid ka nende tulemuste puhul.

3. Analüüs

Hüpoteeside tõestamiseks on teostatud regressioonanalüüsid, kus sõltumatuteks muutujateks on erakondade tingarv, logaritmitud SKP, töötuse määr, parteisüsteemi volatiilsus ja polariseeritus. Analüüsis on tehtud eraldi regressioonid iga rahulolunäitajaga. Iga rahulolunäitaja puhul on teostatud omakorda eraldi analüüs ainult erakondade tingarvuga, seejärel SKP ja töötuse määraga, siis parteisüsteemi volatiilsuse ja polariseeritusega ning lõpuks kõigi sõltumatute muutujatega. Peatükis on kirjeldatud esmalt regressioonanalüüside tulemusi ja võrreldakse neid omavahel. Sellele järgneb tulemuste analüüs ja järeldused.

3.1. Tulemuste kirjeldus

	Parlamendi usaldus		Parteide usaldus	
	(1)	(2)	(3)	(4)
Erakondade tingarv	0.186*	0.130	0.242**	0.184**
	(0.094)	(0.203)	(0.015)	(0.032)
SKP logaritmitud		0.236**		0.240**
		(0.047)		(0.015)
Töötuse määr		-0.103**		-0.109***
		(0.028)		(0.005)
Constant	4.273***	4.978***	3.255***	3.988***
Observations	43	42	42	41
R ²	0.067	0.273	0.140	0.414
Adjusted R ²	0.044	0.215	0.118	0.367
Residual Std. Error	1.173 (df = 41)	1.069 (df = 38)	1.021 (df = 40)	0.873 (df = 37)
F Statistic	2.937* (df = 1; 41)	4.750*** (df = 3; 38)	6.504** (df = 1; 40)	8.722*** (df = 3; 37)

Note:

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Tabel 1. Regressioonanalüüsi tulemused majandusnäitajatega: parlamendi ja parteide usaldus

Regressioonid ainult erakondade tingarvu ja rahulolunäitajate vahel (tulemused tabelis 1 ja 2) näitavad esmajoones, et kõigi rahulolunäitajate korral on mõjukordaja positiivne. Kui ülejäänud muutujate mõjukordaja jääb vahemikku 0.15-0.19, siis parteide usaldusele on tingarvu mõju suurem – mõjukordaja on 0.242. Võttes arvesse, et tingarvu

suurenemine ühe võrra ei muuda oluliselt süsteemi dünaamikat ja rahulolunäitajad ei kõigu meeletult aastate lõikes, vaid varieeruvad keskmise ümber (näitajate aritmeetiline keskmine on 5.07 ja mediaan 4.996), siis võib mõju selles kontekstis arvestatavaks pidada. Väikseim mõju on tingarvul rahulolule valitsuse tööga, parlamendi usaldusele ja rahulolule demokraatialle mõjub tingarv üsna sarnaselt. Üleüldse on parlamendi usalduse ja rahulolu demokraatia toimumisega näitajate tulemused küllaltki sarnased. Parteide usalduse mudel on ka võrreldes teiste näitajatega parema seletusvõimega (12%, teistel 5% või vähem).

Teostades mitmesed regressioonanalüüsid, kus sõltuvad muutujad on samad, kuid sõltumatute muutujatena on lisatud logaritmitud SKP inimese kohta ja töötuse määr (vt tabel 1 ja 2), näitavad tulemused, et majanduslike näitajate mõju on statistiliselt olulisem, kui tingarvu oma. Tingarvu statistiline olulisus langes iga näitaja puhul. SKP-ga on seos positiivne, töötuse määra korral negatiivne, nagu võis eeldada. Erakondade tingarvu mõju iga rahulolunäitaja puhul langes majanduslike näitajate mudelisse lisamise tulemusel. Sellest võib järeldada, et majandusnäitajate muutujad osaliselt seletavad ka tingarvu mõju. Mõju, statistilise olulisuse ja seletusvõime poolest järjestuvad mudelid samamoodi

	Rahulolu demokraatiaga		Rahulolu valitsuse tööga	
	(1)	(2)	(3)	(4)
Erakondade tingarv	0.179* (0.078)	0.127 (0.148)	0.154 (0.113)	0.108 (0.219)
SKP logaritmitud		0.284*** (0.006)		0.244** (0.017)
Töötuse määr		-0.104*** (0.0097)		-0.091** (0.024)
Constant	5.197***	5.803***	4.251***	4.789***
Observations	43	42	43	42
R ²	0.074	0.377	0.060	0.308
Adjusted R ²	0.051	0.328	0.037	0.253
Residual Std. Error	1.070 (df = 41)	0.911 (df = 38)	1.027 (df = 41)	0.914 (df = 38)
F Statistic	3.268* (df = 1; 41)	7.665*** (df = 3; 38)	2.628 (df = 1; 41)	5.638*** (df = 3; 38)
Note:	*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01			

Tabel 2. Regressioonanalüüsi tulemused majandusnäitajatega: rahulolu demokraatia ja valitsuse tööga.

kui paarisregressiooni puhul – parima tulemuse sai parteide usalduse näitajaga, rahulolu demokraatiaga ja parlamendi usalduse tulemused on väga sarnased, nõrgim tulemus tuli rahulolu valitsuse tööga näitajaga.

Lisades mudelisse majandusnäitajate asemel parteisüsteemi volatiilsuse ja polariseerituse indeksi (vt tabel 3 ja 4), suureneb tingarvu mõjukordaja, seletusvõime ja statistiline olulisus iga näitaja puhul, kuid eriti partei usalduse näitajat analüüsid. Mõju poolest on taaskord eri rahulolunäitajate analüüside järjestus sama. Volatiilsuse ja polariseerituse mõju ise on aga igas analüüsis väga väike. Mõjukordajad on enamuses negatiivsed mõlema muutuja puhul. Juhtudel, mil see on positiivne, on kordaja peaaegu null. Volatiilsuse ja polariseerituse ulatus on SKP-ga aga sarnane. See kõik tähendab, et volatiilsus ja polariseeritus on tingarvu mõju alla suruvad muutujad. Eraldi volatiilsuse ja polariseerituse analüüs erakondade tingarvuga näitas, et mõlemal muutujal on tingarvule taoline mõju.

	Rahulolu demokraatiaga		Parlamendi usaldus	
	(1)	(2)	(3)	(4)
Erakondade tingarv	0.228* (0.052)	0.221** (0.032)	0.226* (0.076)	0.212* (0.079)
Volatiilsus	-0.031** (0.037)	-0.021 (0.163)	-0.036** (0.026)	-0.029 (0.109)
Polariseeritus	-0.001 (0.947)	-0.006 (0.704)	0.001 (0.943)	-0.003 (0.867)
SKP logaritmitud		0.313*** (0.003)		0.268** (0.272)
Töötuse määr		-0.070 (0.129)		-0.054 (0.320)
Constant	5.672	5.673	4.839	4.874
Observations	40	39	40	39
R ²	0.203	0.456	0.204	0.350
Adjusted R ²	0.136	0.373	0.138	0.252
Residual Std. Error	1.018 (df = 36)	0.878 (df = 33)	1.115 (df = 36)	1.044 (df = 33)
F Statistic	3.054** (df = 3; 36)	5.525*** (df = 5; 33)	3.079** (df = 3; 36)	3.559** (df = 5; 33)

Note:

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Tabel 3. Regressioonanalüüsi tulemused parteisüsteemi näitajatega: parlamendi usaldus ja rahulolu valitsuse tööga

Lõpuks lisades kõik sõltumatud muutujad regressioonanalüüsi (tabel 3 ja 4), on tingarvu mõju rahulolunäitajatele väiksem kui vaid parteisüsteemi näitajatega, kuid suurem kui majandusnäitajatega koos. Parteide usalduse indikaatori puhul kasvas mõju enim, võrreldes seda nii ainult majandusnäitajatega mudeli kui ka paarisregressiooniga. Tingarvu statistiline olulisus samuti suurenes iga näitaja puhul. Parteisüsteemi näitajate mõju muutus väiksemaks, majanduslike näitajate puhul muutus SKP mõju suuremaks, töötuse määra oma väiksemaks. Mudeli seletusvõime kasvas, kui parteisüsteemi näitajatele lisati majandusnäitajad. Majandusnäitajatele parteisüsteemide näitajate lisamise puhul kasvas seletusvõime parlamendi ja parteide usalduse puhul, langes demokraatia ja valitsuse rahulolu näitajate korral.

	Parteide usaldus		Rahulolu valitsuse tööga	
	(1)	(2)	(3)	(4)
Erakondade tingarv	0.338*** (0.004)	0.319*** (0.002)	0.196 (0.103)	0.184* (0.093)
Volatiilsus	-0.026* (0.068)	-0.012 (0.383)	-0.013 (0.368)	0.001 (0.963)
Polariseeritus	-0.001 (0.947)	-0.006 (0.670)	0.003 (0.864)	-0.002 (0.903)
SKP logaritmitud		0.273*** (0.005)		0.253** (0.022)
Töötuse määr		-0.090** (0.042)		-0.092* (0.065)
Constant	3.443	3.654	4.322	4.548
Observations	39	38	40	39
R ²	0.285	0.526	0.100	0.335
Adjusted R ²	0.224	0.452	0.025	0.234
Residual Std. Error	0.970 (df = 35)	0.823 (df = 32)	1.054 (df = 36)	0.945 (df = 33)
F Statistic	4.659*** (df = 3; 35)	7.095*** (df = 5; 32)	1.330 (df = 3; 36)	3.325** (df = 5; 33)

Note:

*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Tabel 4. Regressioonanalüüsi tulemused parteisüsteemi näitajatega: rahulolu demokraatia ja valitsusega

Kõiki regressioonanalüüse arvesse võttes on erakondade tingarvu mõju neljale rahulolunäitajale positiivne. Iga mudeli puhul on teistest arvestatavalt tugevamad seosed

parteide usaldust uurivate analüüside korral. Arvestatav ja läbivalt üsnagi sarnane mõju oli sõltumatutel muutujatel parlamendi usaldusele ja demokraatiaga rahulolule. Kõige väiksem mõju ja seos ning varieeruvad tulemused on valitsuse tööga rahulolu puhul. Majandusnäitajate mõju rahulolule on tugev ning näitajad osaliselt seletavad ka tingarvu mõju, mistõttu majandusnäitajate mudelisse lisamise puhul tingarvu mõju langeb. Parteisüsteemi indikaatorid toimivad aga vastupidiselt – volatiilsuse ja polariseerituse mõju on läbivalt väike, kuid neid mudelisse juurde lisades suureneb tingarvu mõju rahulolunäitajale ja paraneb statistiline olulisus.

3.2. Järeldused

Regressioonianalüüside tulemused kinnitavad mõlemat hüpoteesi. Mida suurem on erakondade tingarv, parteisüsteemi killustatuse näitaja, seda suurem on ka rahulolu poliitilise süsteemi toimimisega. See tähendab, et kodanikud peavad rahulolu puhul poliitilise süsteemiga oluliseks, kas nende vaadetele ja eelistustele vastav erakond on parlamendis. Kuna suurema tingarvuga parteisüsteemides on rohkem parteisid, on ka suurem tõenäosus, et parlamendis on inimeste eelistustele vastav partei. Seos on ka piisavalt tugev ja mõju piisavalt suur, et lükata ümber käsitlused, mis väidavad, et tingarvu kasvades rahulolu väheneb. Isegi kui killustunud parteisüsteemid toimivad ebaefektiivsemalt, ei mõjuta see ebaefektiivsus piisavalt rahva hinnangut. Töös küll ei ole piisavalt juhtumeid, et leida vastus, kas eriti killustunud süsteemide puhul rahulolu langeb, kuid juhtumite puudus näitab ka, et sellised süsteemid tekivad harva ja nende uurimine ei ole nõnda relevantne.

Tingarv avaldab suurimat mõju parteide usalduse näitajale. Oluline, kuid tunduvalt väiksem mõju on demokraatiaga rahulolule ning parlamendi usaldusele ning väikseim valitsuse tööle. Seega tulemused toetavad ka teist hüpoteesi ja kinnitavad hüpoteesi aluseks olevat valimisturule vastamise teooriat. Lisaks järeldub, et parteisüsteemide ja rahulolu seose uurimistel mängib olulist rolli ka rahuloluindikaatori sõnastus – mida kaugema poliitilise institutsiooni rahulolu näitaja kirjeldab, seda nõrgemad oli seosed. Indikaatorite järjestus seose tugevuse järgi püsis olenemata sõltumatutest muutujatest sama. Selle põhjuseks võib olla mõne muutuja puudumine, mis oluliselt rahulolu demokraatia, valitsuse ja parlamendiga mõjutab. Samuti võivad hinnangud põhineda varieeruvamatel alustel kodanikule kaugemate institutsioonide puhul. Demokraatiaga

rahulolu korral pole kindlat institutsiooni, millega rahulolu seostub. Töö analüüsi tulemused näitavad, et tõenäolisemalt hinnatakse demokraatiat samal alustel kui parteide või parlamendi usaldust. Samamoodi võib olla võimalik, et hinnangud põhinevad erinevatel alustel, kui hinnatakse usaldust või rahulolu, kuid selle töö raames ei ole võimalik selle kohta järeldusi teha.

Analüüsist ilmneb lisaks, et parteisüsteemi killustatusest enam mõjutab rahulolu majanduslik seis, mis tähendab, et rahulolu hinnatakse rohkem kodanike elu otseselt mõjutavate tegurite põhjal. Samuti saab järeldada, et vastanute hinnang ei moodustu ainult ühest vaid mitmest tegurist. Majandustegurite mudelisse lisamise puhul kahaneb ka tingarvu mõju. Seda võib seletada Lijpharti käsitlus, mille järgi rohkemate parteidega süsteemid toimivad koosseisu tõttu paremini, kuna on sunnitud töötama kompromisse tehes ja läbirääkimisi pidades (Christmann & Torcal 2018, 594). Seega on võimalik, et konsensuslikud demokraatiad tõesti toimivad paremini kui majoritaarsed, nagu Lijphart seda väitis, mis muudab nõrgemaks väite, et suuremad parteisüsteemid töötavad ebaefektiivsemalt. Parteisüsteemi näitajate puhul mõju puudub, kuid tingarvu mõju muutus polariseerituse ja volatiilsuse lisades tugevamaks, mis viitab sellele, et need muutujad suruvad tingarvu seost alla. Volatiilsus ja kõrge polariseeritus võivad olla peegeldus rahva rahulolematusest (Belanger & Nadeau 2005, 122). See tähendab, et erijuhtumid, kus volatiilsus või süsteemivastaste parteide osakaal on kõrge, võib rahulolu olla nende tõttu mõnel aastal madalam, kuigi parteisid on siiski sama palju või rohkem.

Tulemused seega kinnitavad välja toodud järeldusi ja hüpoteese ning samal ajal kujutavad rohkem kui esialgselt oodatud. Parteisüsteemi killustatusel on kindel positiivne mõju rahva rahulolule, olenemata indikaatorist. Samuti mõjutavad oluliselt rahulolu inimeste majanduslikku heaolu – majanduslikult paremal järjel olevate riikide elanikud on ootuspäraselt rahulolevamad poliitilise süsteemiga. Seega rahulolu hinnates võetakse hinnangu aluseks nii oma vaadete esindatus parlamendis kui ka kaudselt süsteemi tööefektiivsus, mida näitab majandusliku olukorra seos rahuloluga. Ülejäänud parteisüsteemi indikaatoritel rahuloluga analüüsi mudelite raames seos puudub, kuid nad võivad olla peegeldus rahva rahulolematusest valimiste aegu.

Kokkuvõte

Uurimistöö eesmärk oli uurida, kuidas parteisüsteemide killustatus mõjub rahva poliitilisele rahulolule. Töö kirjanduse analüüsi käigus jõuti järeldustele, et varasemas kirjanduses on teemat käsitletud erinevas mahus, erinevatel aegadel ja erinevate riikide põhjal. Analüüsis kasutatud indikaatorid varieeruvad laialt. Mõju uurimise puhul on harva arvestatud majanduslike teguritega. Mis kõige olulisem, varasemad tööd lahknevad juba hüpoteeside aluseks olevate teooriate osas – on väidetud, et parteisüsteemi killustatus mõju rahva rahulolule avaldub nii negatiivselt kui positiivselt.

Töö hüpoteesi ja uurimismeetodi aluseks võeti kaks järeldust: parteisüsteemi killustatuse mõju poliitilise süsteemi rahulolunäitajatele on positiivne ning mõju tugevus sõltub sellest, millist rahuloluindikaatorit kasutatakse. Killustatus mõjub positiivselt, kuna suurema hulga parteide puhul on suurem tõenäosus, et parlamendis on erakond, mis vastab vastaja eelistustele. Küsitletud hindavad erinevate näitajate puhul rahulolu erinevalt, kuid valdavalt hinnatakse rahulolu mitte süsteemi toimimise ja töö alusel, vaid põhinedes sellele, kas nende vaated on süsteemis esindatud. Hüpoteesid sõnastati järgmiselt:

H1: Mida kõrgem on parteisüsteemi killustatus, seda suurem on rahva rahulolu poliitilise süsteemiga.

H2: Parteisüsteemi killustatuse mõju poliitilise rahulolule on tugevaim näitajate puhul, mis hindavad rahulolu parteide toimimise tasandil.

Hüpoteeside kontrollimiseks viidi läbi regressioonanalüüsid, kus sõltumatuteks muutujateks olid erakondade tingarv ning kontrollnäitajateks SKP elaniku kohta, keskmine viimaste aastate töötuse määr ning parteisüsteemi volatiilsus ja polariseeritus. Sõltuvateks muutujateks oli neli erinevat poliitilise süsteemi rahulolunäitajat. Mõlemad hüpoteesid said ka kinnitust. Rahulolu hinnates võetakse hinnangu aluseks rohkem oma vaadete esindatus parlamendis kui süsteemi tööefektiivsus. Kuna tugevaim seos tingarvuga oli parteide usalduse näitajal ja väikseim valitsuse tööga rahulolul, on alust arvata, et mida kaugema poliitilise institutsiooni kohta arvamust küsitakse, seda rohkem hetke ajendil ja subjektiivsemate tegurite põhjal hinnang antakse. Selle väite kinnitamiseks tuleks aga teemat põhjalikumalt uurida. Rahulolu mõjutab selgelt ka

majanduslik heaolu. Parteisüsteemi volatiilsusel ja polariseeritusel rahuloluga seos puudub, kuid nad võivad olla peegeldus rahva rahulolematusest.

Töös oli liialt vähe juhtumeid, et põhjanevaid järeldusi teha, kuid mõju ja tulemuste seletusvõime oli piisavalt tugev, et hüpoteese kinnitada. Juhtumid olid ka regionaalselt piiratud Euroopaga, kuna teiste regionide puhul pole võrreldavaid andmeid saada. Põhjalikumaks analüüsiks tuleks kaasata ka rohkem sõltumatuid muutujaid ning kaaluda ka nende mittelineaarset seost rahulolunäitajatega. Samuti saab võrrelda rohkemaid rahulolunäitajaid. Tööst hargnes välja uus uurimisteema – kas ja miks on kaugemate institutsioonide rahulolu keerulisem kodanikel objektiivsete tegurite põhjal hinnata. Lisaks tekkis küsimus – kas on üldse võimalik saada hinnangut parteisüsteemi toimimisele endale, mitte selle kooslusele või muudele välistele teguritele?

Kasutatud kirjandus

1. Anderson, Christopher J. 1998. „Parties, Party Systems, and Satisfaction with Democratic Performance in The New Europe.“ *Political Studies* 66: 572-588.
2. Anderson, Christopher J. & Christine A. Guillory. 1997. „Political institutions and satisfaction with democracy: a cross-national analysis of consensus and majoritarian systems.“ *The American Political Science Review* 91 (1): 66-82.
3. Belanger, Eric & Richard Nadeau. 2005. „Political trust and the vote in multiparty elections: The Canadian case.“ *European Journal of Political Research* 44: 121-146.
4. Blais, André, Alexandre Morin-Chassé & Shane P Singh. 2017. „Election outcomes, legislative representation, and satisfaction with democracy.“ *Party Politics* 23 (2): 85-95.
5. Casal Bértoa, Fernando. 2016. „Database on WHO GOVERNS in Europe and beyond.“ PSGo. <http://whogoverns.eu> (külastatud 8. mai, 2019).
6. Casal Bertoa, Fernando. 2016a. „Polarization.“ PSGo. <https://whogoverns.eu/party-systems/polarization/> (külastatud 8. mai, 2019).
7. Casal Bertoa, Fernando. 2016b. „Electoral volatility.“ PSGo. <https://whogoverns.eu/party-systems/electoral-volatility/> (külastatud 8. mai, 2019).
8. Christmann, Pablo & Mariano Torcal. 2018. „The Effects of Government System Fractionalization on Satisfaction With Democracy.“ *Political Science Research and Methods* 6 (3): 593-611.
9. Döring, Holger & Philip Manow. 2019. „Parliaments and governments database (ParlGov): Information on parties, elections and cabinets in modern democracies.“ <http://www.parlgov.org/#data> (külastatud 12. veebruar, 2019).
10. European Social Survey. 2018. „European Social Survey Cumulative File, ESS 1-8. Norwegian Centre for Research Data, Norway <https://www.europeansocialsurvey.org/downloadwizard/> (külastatud 2. veebruar, 2019).
11. European Social Survey. 2016. „ESS Round 8 Source Questionnaire.“ *London: ESS ERIC Headquarters c/o City University London* https://www.europeansocialsurvey.org/docs/round8/fieldwork/source/ESS8_source_questionnaires.pdf (külastatud 20. aprill, 2019).

12. Hooghe, Marc, Sofie Marien & Teun Pauwels. 2011. „Where Do Distrusting Voters Turn if There is No Viable Exit or Voice Option? The Impact of Political Trust on Electoral Behaviour in the Belgian Regional Elections of June 2009.“ *Government and Opposition* 46 (2): 245-273.
13. Laakso, Markku & Rein Taagepera. 1979. „“Effective“ Number of Parties: A Measure with Application to West Europe.“ *Comparative Political Studies* 12 (1): 3-27.
14. Lane, Jan-Erik & Svante Ersson. 2007. „Party System Instability in Europe: Persistent Differences in Volatility between West and East?“ *Democratization* 14 (1): 92-110.
15. Linde, Jonas & Joakim Ekman. 2003. „Satisfaction with democracy: A note on a frequently used indicator in comparative politics.“ *European Journal of Political Research* 42 (3): 391-408.
16. Mainwaring, Scott, Mariano Torcal, Anna Gryzmala-Busse *et al.* 2005. „Party system institutionalization and party system theory after the third wave of democratization.“ https://www.researchgate.net/publication/264888729_Party_system_institutionalization_and_party_system_theory_after_the_third_wave_of_democratization (külastatud 10. jaanuar, 2019).
17. Miller, Artur H. & Ola Listhaug. 1990. „Political Parties and Confidence in Government: a Comparison of Norway, Sweden and the United States.“ *British Journal of Political Science* 20 (3): 357-386.
18. Nworo, Zim & Ricardo Pelizzo. 2017. „Measuring Party System Change: A Systems Perspective.“ *Political Studies* 66 (1): 100-118.
19. Quantara, Mario & Sergio Martini. 2016. „Does the economy really matter for satisfaction with democracy? Longitudinal and cross-country evidence from the European Union.“ *Electoral Studies* 42, 164-174.
20. Aarts, Kees & Jacques Thomassen. 2008. „Satisfaction with democracy: Do institutions matter?“ *Electoral Studies* 27: 5-18.
21. Wagner, Alexander F., Friedrich Schneider & Martin Halla. 2009. „The quality of institutions and satisfaction with democracy in Western Europe — A panel analysis.“ *European Journal of Political Economy* 25, 30-41.
22. Wardt, Marc van de. 2017. „Explaining the effective number of parties: Beyond the standard model.“ *Electoral Studies* 45: 44-54.

23. Weil, Frederick D. 1989. „The Sources and Structure of Legitimation in Western Democracies: A Consolidated Model Tested with Time-Series Data in Six Countries Since World War II.“ *American Sociological Review* 54 (5): 682-706.
24. World Bank Data. 2019. „Unemployment, total (% of total labor force) (national estimate).“ <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.NE.ZS> (külastatud 3. märts, 2019).
25. World Bank Data. 2019. „GDP per capita (current US\$).“ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2017&start=2000> (külastatud 3. märts, 2019).

PARTY FRACTIONALISATION'S IMPACT TO POLITICAL SYSTEM SATISFACTION INDICATORS

Joanna Kurvits

Summary

Previous studies have discussed thoroughly about party systems and how they affect satisfaction with the political system among citizens. But previous studies vary widely in their methods and theories, therefore, it is still uncertain, how it actually affects satisfaction today, when it is possible to analyse the effect in the context of various consolidated democracies in Europe. This thesis attempts to solve the question that previous works have conflicted upon – how does party system fractionalisation, the defining character of party systems, impact citizens' satisfaction with the political system.

From previous research, the author concluded there are three main theories explaining the impact. First, fractionalisation impacts satisfaction negatively because having more parties in the parliament hinders its work efficiency. Second theory explains positive impact by saying multi-party systems have to be cooperative and compromise to work but two-party systems are competitive and exclusive due to the system's composition. Third theory also explains positive impact, but says citizens don't measure their own satisfaction by the system's work and its efficiency, but rather than whether their own views and party preferences are represented in the parliament. Therefore, party systems with higher fractionalisation are first more proportional and second include wider variety of parties and views, which makes it more likely that people are satisfied with the system.

The thesis relies on the second and third explanation in its hypotheses and methodology. Therefore, the first hypothesis of the work is that party system fractionalisation has a positive impact on satisfaction with the political system. The author adds another hypothesis since it is evident that it is not certain what different satisfaction indicators actually measure. The second hypothesis is that the fractionalisation's impact is stronger when citizens are asked about the satisfaction with political system institutions which are the closest to them. In this case, parties are generally the closest institutions to the citizens.

To test the hypotheses, several regression analyses were made. Dependent variables were four different satisfaction indicators: trust in political parties, trust in the parliament, satisfaction with democracy and satisfaction with the government's work. The main independent variable is the effective number of party systems, but for more detailed analysis GDP per capita, unemployment rate, party system volatility and polarisation indicators were added. Satisfaction indicators are analysed only with the effective number, with the effective number and economic indicator, then with the system indicator and finally with every independent variable.

The results confirmed the effect of fractionalisation on the satisfaction with the political system is positive. The effect remained positive with every satisfaction indicator, although the effect was strongest with the trust in political parties indicator and weakest with the government indicator. This means the second hypothesis is also true. Economic welfare, however, also has a considerable positive effect on satisfaction. This all means that citizens consider both the representation of their ideas and preferences and how the work of the systems impacts their everyday life. It is still inconclusive to which extent citizens consider actual efficiency of the party system when answering the questions. Analysis of other party system indicators showed that the impact on satisfaction was really low, but the indicators strengthened the impact of the effective number. Therefore, it can be assumed that high volatility and polarization are expressions of dissatisfaction with the political system, which explains why they have a hindering effect on the effective number.

This thesis, however, has too few cases to make definitive conclusions on this topic. However, the impact was strong enough to claim the hypotheses. It's important to widen the variety of cases to other regions than Europe as well to really learn how party systems impact satisfaction. Also, it is always important to consider other independent variables in the models to find what citizens really consider as their satisfaction.

Mina, Joanna Kurvits (isikukood: 49707116519) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Parteisüsteemi killustatuse mõju poliitilise süsteemi rahulolunäitajatele,“ mille juhendaja on Martin Mölder,

1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 14. mai 2019

(allkiri)